

ARXEOLOGIK YODGORLIKLARNI O'RGANISHDA ZAMONAVIY**USULLAR: SURXONDARYO MISOLIDA****Berdiyeva Gavhar**

Termiz davlat muzey qo'riqxonasi katta ilmiy xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning Surxondaryo viloyati misolida arxeologik yodgorliklarni tartibga solish va saqlashning zamonaviy usullari ko'rib chiqiladi. Surxondaryoda qadimiy buddist monastirlari, yunon-baqtriya aholi punktlari, islom me'moriy majmualari, ilk o'rta asr inshootlari joylashgan bo'lib, bularning barchasi tabiatni muhofaza qilish va boshqarishda ilg'or yondashuvlarni talab qiladi. Maqolada 3D skanerlash, dron xaritalash va yodgorlik hujjatlari va monitoringi uchun GIS tizimlari kabi raqamli texnologiyalarni qo'llash ta'kidlangan. Bundan tashqari, himoya infratuzilmasini rivojlantirish, sayyohlarning nazorat qilinadigan kirish imkoniyati, jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalari va arxeologik ob'ektlarni barqaror turizmga integratsiyalashuvi muhokama qilinadi. Shuningdek, xalqaro hamkorlik, qonunchilik asosida yodgorliklarni himoya qilish, virtual tarzda taqdim etish muhimligi ta'kidlanadi. Maqolada Surxondaryo misolida arxeologik merosni asrab-avaylash va targ'ib etishni kelajak avlodlar uchun qanday zamonaviy uslublar ta'minlashi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo, arxeologik yodgorliklar, muhofaza qilish, raqamli hujjatlashtirish, 3D skanerlash, GIS xaritalash, himoya infratuzilmasi, barqaror turizm, madaniy meros, xalqaro hamkorlik, yodgorliklarni boshqarish, virtual muzey, madaniy diplomatiya.

Butun dunyoda tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va namoyish etishga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganligi sababli arxeologik yodgorliklarni tashkil etishning zamonaviy usullari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada O'zbekistonning Surxondaryo viloyati qadimiy madaniy qatlamlar, noyob tarixiy obidalar, arxeologik majmualar jamlanganligida muhim misol bo'la oladi. Surxondaryoning boy arxeologik merosi, jumladan, buddist monastirlari, Yunon-Baqtriya shaharlari, islom yodgorliklari, ilk o'rta asr inshootlari ularni muhofaza qilish, o'rganish va barqaror foydalanishda zamonaviy va innovatsion usullarni qo'llash zarurligini taqozo etmoqda.

Eng dolzarb zamonaviy yondashuvlardan biri yodgorliklarni hujjatlashtirish va monitoring qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi. Surxondaryoda Fayoztepa, Qoratepa, Kampir-tepa kabi arxeologik yodgorliklar endilikda 3D lazer texnologiyalari, dronlar va fotogrammetriya yordamida skanerdan o'tkazilmoqda. Ushbu usullar qadimiy tuzilmalarning batafsil raqamli modellarini yaratishga yordam beradi, virtual rekonstruksiya qilish va to'g'ridan-to'g'ri jismoniy aralashuvlarsiz keyingi tahlil qilish imkonini beradi, mo'rt qoldiqlarga zarar yetkazish xavfini kamaytiradi. Raqamli arxivlar, GIS xaritalash va masofadan zondlash ham tabiiy omillar va inson faoliyati tufayli arxeologik ob'ektlar holatining o'zgarishini kuzatish uchun ishlatiladi. Ushbu yondashuv eroziya, noqonuniy qazish ishlari yoki qo'riqlanadigan hududlar yaqinida ruxsat etilmagan qurilishlarni erta aniqlash imkonini beradi.

Zamonaviy yodgorliklarni tashkil etishning yana bir muhim jihati - bu himoya infratuzilmasi va tashrif buyuruvchilarni boshqarish tizimlarini rivojlantirish. Surxondaryoda Sulton Saodat majmuasi va Zurmala stupasi kabi muhim yodgorliklar atrofida himoya boshpanalari va nazorat qilinadigan yo'laklar tashkil etilgan. Arxeologik zonalar yaqinida tashrif buyuruvchilar markazlari va ma'lumot beruvchi panellarning yaratilishi ob'ektlarni himoya qilish va sayyohlarni o'qitishga yordam beradi.

Boshqariladigan kirish jismoniy eskirishni kamaytiradi va vandalizmning oldini oladi, bu esa yodgorliklarni kelajak avlodlar ziyorat qilishini ta'minlaydi.

Zamonaviy yodgorliklarni tashkil etishning hal qiluvchi elementi mahalliy aholini jalb qilish va jamoatchilikni xabardor qilish dasturlarini amalga oshirishdir. Surxondaryoda maktablar, oliy o'quv yurtlari va mahallalar bilan hamkorlik tarixiy merosga hurmat madaniyatini tarbiyalaydi. Ta'lim tashabbuslari, interaktiv muzey ko'rgazmalari va arxeologik festivallar mahalliy yoshlarni jalb qiladi va yodgorliklarni asrab-avaylashga mas'uliyat bilan munosabatda bo'ladi.

Yana bir istiqbolli usul - arxeologik yodgorliklarni madaniy turizm yo'nalishlariga integratsiyalash va barqaror turizm strategiyasini ishlab chiqish. Surxondaryoda Kampir-tepa, Al-Hakim at-Termiziy maqbarasi kabi obidalar sayyohlik marshrutlarida ko'proq joy olmoqda. Barqaror turizmni rivojlantirish rejalari tashrif buyuruvchilar sonini muvozanatlash, transport infratuzilmasini yaxshilash va mahalliy hunarmandchilik va xizmatlarni ilgari surishdan iborat. Bu nafaqat ob'ektlarni himoya qiladi, balki mintaqa iqtisodiyotiga ham hissa qo'shadi va mahalliy hamjamiyatlarga o'z merosini himoya qilishga rag'batlantiradi.

Yodgorliklarni o'rnatishning zamonaviy usullarida xalqaro hamkorlik ham katta o'rin tutadi. Surxondaryoda o'zbek olimlari va xorijiy arxeologik guruhlar o'rtasida, xususan, qadimiy buddaviy majmualarni qazish va saqlash bo'yicha qo'shma ilmiy loyihalar amalga oshirildi. Xalqaro seminarlar, konferentsiyalar va tabiatni muhofaza qilish bo'yicha hamkorlikdagi loyihalar bilim almashish va ilg'or tajribalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, qonunchilik va siyosiy asoslar zamonaviy yodgorliklarni tashkil etish uchun juda muhimdir. O'zbekistonning xalqaro konvensiyalar tomonidan qo'llab-quvvatlangan madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlari yodgorliklarni

asrab-avaylashning huquqiy asosini yaratadi. Surxondaryoda arxeologik hududlarning qat'iy rayonlashtirish qoidalari va huquqiy muhofazasi o'zboshimchalik bilan o'zlashtirilishi va vayron bo'lishining oldini olishga xizmat qilmoqda.

Nihoyat, arxeologik yodgorliklardan moslashtirilgan qayta foydalanish va virtual taqdimot innovatsion yo'nalishdir. Kampir-tepa va Fayoztepa kabi saytlarning 3D-modellari asosidagi virtual muzeylar va onlayn ko'rgazmalar madaniy merosni butun dunyo bo'ylab ochiq qiladi va xalqaro qiziqishni uyg'otadi. Bu jamoatchilikni tushunishni kuchaytiradi va xalqaro madaniy diplomatiyani mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo misolida arxeologik yodgorliklarni tashkil etishning zamonaviy usullari ilg'or texnologiyalar, himoya infratuzilmasi, jamoatchilikni jalb qilish, barqaror turizm, xalqaro hamkorlik va huquqiy chora-tadbirlarni birlashtirganini ko'rsatadi. Ushbu kompleks sa'y-harakatlar bebaho tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va bugungi va kelajak avlodlar uchun targ'ib etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov B. (2021). *O'zbekiston arxeologik yodgorliklari va ularni muhofaza qilishning zamonaviy usullari*. Toshkent: «Fan» nashriyoti.
2. Jo'rayev S. (2019). *Surxondaryo hududidagi qadimiy arxeologik obidalar*. Termiz: Surxondaryo ilmiy izlanish markazi nashriyoti.
3. Islomov R. (2020). *O'zbekiston hududidagi tarixiy obidalar va ularning ilmiy ahamiyati*. Samarqand: «Afrosiyob» ilmiy nashriyoti.
4. Mavlonov O.O. (2018). *Madaniy meros obyektlarini zamonaviy saqlash va boshqarish texnologiyalari*. Toshkent: Sharq nashriyoti.